

ДО ЧЛЕНОВЕТЕ НА НАУЧНОТО ЖУРИ,
ОПРЕДЕЛЕНО СЪС ЗАПОВЕД
№ РД-09-20/28.02.2023 г.
НА ДИРЕКТОРА НА ИДП - БАН

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Ангел Йорданов Шопов от Юридическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6. Право, докторска програма „Гражданско и семейно право“

Относно: дисертационен труд за присъждане на ОНС „доктор“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6. Право, докторска програма „Гражданско и семейно право“ в ИДП-БАН

Автор на дисертационния труд: Петя Петкова Стоянова

Тема на дисертационния труд: Договорът за потребителски кредит

Научен ръководител: доц. д-р Николай Колев

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно заповед РД-09-20/28.02.2023 г. на директора на ИДП-БАН и решение от първото заседание на НЖ от 10 март 2023 г.

1. Информация за дисертантката

Дисертантката се е обучавала по докторска програма към секция „Гражданскоправни науки“ на ИДП-БАН по докторска програма „Гражданско и семейно право“ съгласно заповед на директора на ИДП-БАН № РД-09-66/10.07.2015 г. Обучението е осъществено в задочна форма през периода 1.10.2015-07.12.2020 г., като включва удължаване за срок от една година и промяна на темата на дисертацията, осъществени по надлежния ред. Отчислена с право на защита със заповед № РД-09-103/02.12.2020 г. на директора на ИДП. По-късно по надлежния ред е променен и научният ръководител.

Авторката на дисертационния труд П. Стоянова е родена през 1972 г. Придобива последователно ОКС „магистър по право“ в ЮФ на БСУ през 1996 г., след което и ОКС „бакалавър“ и „магистър“ по тюркология, съответно в ШУ (през 2012 г.) и в СУ (през 2014 г.). Дипломира се и в ОКС „бакалавър“ по журналистика в ШУ през 2019 г. След дипломирането си по право, паралелно с обучението по други специалности, П. Стоянова се развива и на правното поприще. Последователно е съдебен кандидат в Бургаски окръжен съд и адвокат във Варненската адвокатска колегия от 1997 г. От 2005 г. постъпва в съдебната система - понастоящем е съдия в районен съд.

Владее английски, руски и турски език.

Участва в множество специализирани обучения и допълнителни квалификации по право от 2004 г. насам. По време на докторантурата г-жа Стоянова е преподавател на младши съдии в НИП в областта на цивилистиката през 2016/17, от 2015 г. насам е хоноруван асистент по гражданско право - обща част в ЮФ на СУ. Участвала е в осем научни конференции, на които

представя доклади по темата на дисертацията. По време на докторантурата г-жа Стоянова е издържала успешно общо 3 докторантски изпита и е набрала 502 кредита.

Приложими по процедурата са редакциите на Закона за развитие на академичния състав на РБ (ЗРАСРБ), Правилника за приложението му (ППЗРАСРБ), които са в сила преди измененията на ЗРАСРБ от ДВ бр. 30 от 3 април 2018 г., както и на съответните стари редакции на вътрешните правилници на БАН [на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности на БАН (ПУРПН) и на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в ИДП (ПУРПИ)].

Обсъждането на дисертационния труд в СГПН на ИДП се е състояло на заседание през м. януари 2023 г., в резултат на което СГПН взема положително решение за откриване на процедура по публична защита. Предоставен е и автореферат; списък на публикациите, включващ и самите публикации по темата на дисертацията (7 на брой); както и списък на другите научни публикации (1 статия). Предоставени на НЖ са и другите документи по чл. 47, ал. 1 и 2 ПУРПИ, включващи положителна оценка на научния ръководител и др.

Данните до момента показват, че:

1. В областта на гражданското право докт. Стоянова има богат практически опит и задълбочени теоретични познания. Това е сериозна основа за нейния интерес като изследовател върху теми същата област на правната наука;

2. Са изпълнени изискванията, поставени от чл. 6, ал. 1, чл. 7 и 8 ЗРАСРБ, чл. 24, 25 ППЗРАСРБ и чл. 42, ал. 5 ПУРПИ - за защита на дисертационен труд за ОНС „доктор по право” кандидатът трябва да притежава ОКС „магистър по право”, да има поне три статии по темата на дисертацията, както и да е набрал минимум двеста и петдесет кредита;

3. Са изпълнени изискванията, поставени от чл. 27, ал. 2 – чл. 30 ППЗРАСРБ и чл. 47 ПУРПИ.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Състои се от 288 стандартни страници (текст без приложенията) и съдържа 280 бележки под линия. Дисертационният труд съответства на изискванията на чл. 6 ЗРАСРБ, чл. 27 от ППЗРАСРБ и чл. 42, ал. 3 ПУРПИ - има заглавна страница; съдържание; списък съкращения; увод, изложение (шест глави), заключение и списък на използваната литература, като е приложена и изискваната от закона декларация за оригиналност.

Дисертационният труд изследва съвременен правен институт, имащ широко приложение - договорът за потребителски кредит, предоставен под формата на заем, наричан за краткост договор за потребителски кредит (ДПК). Доколкото потребителското право не е самостоятелен правен отрасъл, спрямо ДПК се прилага както режимът на общия ЗЗП (арг. чл. 24 ЗПК), така и режимът на ЗЗД и другото гражданско законодателство, като понякога възникват въпроси за приложението на другото потребителско, търговско и банково законодателство. Тъй като уредбата на ДПК е изработена в резултат на изпълнение на задължение за хармонизация на вътрешното ни право с правото на ЕС, трябва да се държи сметка и на последното (най-вече на Директива 2008/48/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 23 април 2008 г. относно

договорите за потребителски кредити; на Директива 2011/90/ЕС на Комисията от 14 ноември 2011 г. за изменение на част II на Приложение I към Директива 2008/48/ЕО; Регламент 2016/1011 на Европейския парламент и на Съвета от 8 юни 2016 г. относно индекси, използвани като финансови бенчмаркове за целите на финансовите инструменти и финансови договори; както и на практиката на Съда на ЕС (СЕС).

Актуалността на труда се потвърждава от факта, че той е първото самостоятелно монографично изследване върху ДПК. Нещо повече - актуалността на настоящия труд се повишава, с оглед евентуалното му публикуване, тъй като той предоставя анализ на разрешенията освен на действащото ПЕС, така и на неговите разрешения в перспектива - имам предвид предложението за нова директива за ПК от 2021 г.

Предмет на труда е уредбата на ДПК. Цел на труда е да се установи същността на договора, неговите специфики и обособяването му като самостоятелен вид договор, да се изследват преддоговорните отношения между страните по него; особеностите при сключването, изпълнението, неизпълнението и последиците от неизпълнението на ДПК. Като съпътстващи изследването задачи е посочено откриването на важни (бих добавил - теоретични и) практически проблеми при осъществяване на целите на изследването, които неминуемо водят и до аргументирани предложения за изменения на законодателството.

В библиографията са включени около 100 заглавия на български език и на чужди езици (бележка - посочването на информация от уикипедия не смятам за достоверен източник; други линкове са посочени два пъти на различно място). Списъкът с ползвана литература оценявам като достатъчен за предприетото научно изследване. Препоръчвам за пълнота и по-голяма убедителност на изводите да се ползва по-голям брой съвременна чуждестранна литература, основно по ПЕС и ДПК в националните правни системи, публикувана след приемането на Директива 2008/48.

Обсъдена е в пълнота както българската съдебна практика, така и практиката на Съда на ЕС. Би било добре да се обсъди и водещата практика от други държави.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

3.1. Обща оценка

Дисертацията предлага задълбочен анализ на проблем, ключов за частното (потребителското) право. На места, когато се оспорват вече формулирани тези в местната доктрина и практика, в повечето случаи докторантът отстоява мотивирано своето виждане. Същевременно, на достъпен правен език дисертантката води научната дискуссия обективно, представя другите тези добросъвестно.

Докторантката показва широта на правните си познания - изследва както централни, така и второстепенни въпроси спрямо темата на дисертационния труд. Предлаганият на вниманието на НЖ труд има стойността на завършено оригинално правно изследване. Той показва, че неговият автор притежава задълбочени теоретични знания в областта на правото, както и доказва способността на докт. Стоянова за самостоятелни научни изследвания. Бележките ми по-нататък целят да усъвършенстват текста на дисертацията, без да правят нейно резюме.

3.2. По съдържанието на труда (в едър план)

Уводът обстойно очертава актуалността, обхвата и задачите на изследването, както и дава уточнения относно ползваните методи.

В първа глава докт. Стоянова очертава мястото и проследява развитието на ДПК в исторически и сравнителноправен аспект. Търсят се неговите корени в договора за заем за потребление, изследва се умело историческото развитие на последния, както и на ДПК. Подробно се анализира влиянието на правото на ЕС върху националната правна уредба. За изложението в тази глава ще си позволя три бележки.

1) Първият наш потребителски закон (Законът за защита на потребителите и за правилата за търговия, обн. ДВ, бр. 30 от 1999 г., отменен от 2006 г. от сега действащия ЗЗП) също е приет в изпълнение на задължение на нашата държава, поето по силата на Европейското споразумение за асоцииране (ЕСА) между България, Европейската общност и държавите-членки на Общността, в сила от 1 февруари 1995 г. На основание на чл. 69–71 от ЕСА България се задължава да сближи законодателството си с европейското, включително и в областта на защитата на потребителите (чл. 70). На с. 26 и 27 читателят остава с по-друго впечатление - че преговорите за присъединяване са наложили приемането на отменения днес ЗПК от 2006 г., което не е вярно. Процесът на присъединяване е започнал доста преди това.

2) В заключението на първа глава не е коректно понятието „нормативен акт“ да се използва и за други държави. То е характерно за националното ни право. Бих приел това, само ако дисертантът е сигурен, че понятието е познато и на коментираните други национални правни системи. Със сигурност то не е понятие на ПЕС - иначе смята докт. Стоянова по-нататък на с. 50.

3) Ако сравнителноправният анализ включи държава член на ЕС с континенталноправна система, той ще е доста по-убедителен. За сравнителноправния преглед препоръчвам той да не стои изолиран. Това е изпълнено, доколкото се отнася за съпоставката на националните правни разрешения с тези на ПЕС.

Във втора глава определението на ДПК се извежда въз основа на легалната дефиниция, дават се неговите правни характеристики и се правят отграничения от други видове договори. Въз основа на ДПК кредиторът предоставя или се задължава да предостави на потребителя парични средства, а потребителят се задължава да ги върне и да заплати уговорената лихва. ДПК се характеризира като наименован, възмезден, двустранен, комутативен, консенсуален или реален, формален, главен, каузален.

По повод на характеристиките, че е договор с продължително и периодично изпълнение, намирам неяснота на изложението. До известна степен то може да заблуди, че се отнася до една и съща характеристика на ДПК, което не е така. Трябва на тях да се посветят още 1-2 абзаца, като се обърне внимание на разликата между тези видове престации, съдържанието им, както и кои са длъжниците по тях.

За ДПК се твърди, че едновременно е търговски и потребителски. Обособява се като самостоятелен договорен вид. Неточна е тезата, че когато са нарушени правата на потребителя, ДПК следва да се квалифицира и като потребителски. По принцип всеки договор, по който страна е потребител, може да се окачестви като потребителски.

Третата глава от изследването е посветена на сключването, изменението и прекратяването на ДПК. В пълнота се разглеждат изискванията спрямо даването на преддоговорна информация, прави се убедително разграничение между нея и информацията, която се предоставя на потребителя след сключването на договора. Съпоставя се действието на стандартния европейски формуляр по част четвърта, т. 6 от Приложение № 2 към чл. 5, ал. 2 ЗПК и това на общото правило на чл. 13, ал. 3 ЗЗД за обвързващата сила на предложението – подкрепям извода, че ЗЗД не се прилага при такъв формуляр. Обясняват се основни понятия от значение за ДПК като лихвен процент по кредита, особеното значение на формата на договора, основен предмет на договора и други. Одобрение заслужава например изводът, че такси и комисиони, които не представляват възнаграждение за кредитора за предоставените на потребителя парични средства, не са част от цената на договора. Обръща се внимание на особеностите при сключване на ДПК при общи условия (уредбата на ЗПК дерогира общите правила на чл. 147а и чл. 147б ЗЗП, чл. 16 ЗЗД и чл. 298 ТЗ), както и на свързаните договори. Изследват се специалните основания, на които се прекратява ДПК.

В гл. четвърта глава са разгледани правата и задълженията на страните по ДПК, като първо се започва от правата на потребителя. Правото на информация е умело отграничено от правото на потребителя да получи подходящи разяснения във връзка с предлагания кредит. За уреденото право на отказ от ДПК в чл. 29 ЗПК, което се прилага само спрямо потребителските кредити, може да се подкрепи направената разлика от правото на отказ по чл. 50-57 ЗЗП.

Изследвано е в детайл и правото му на предсрочно погасяване, както и другите потребителски права и задължения.

Макар и да не е изрично закрепено, а да се извлича чрез тълкуване от разпоредбата на чл. 9, ал. 1 ЗПК, струва ми се, че по-голямо внимание следва да се обърне на задължението за връщане на кредита. Все пак това е основно потребителско задължение. Интересен е например въпросът дали има разлика между задължението за връщане на вещта по договора за заем за потребление, респ. по договора за банков кредит, и това по ДПК. Убедителен е направеният извод, че потребителят по ДПК има повече права, отколкото задължения.

По-нататък с вещина се изследват правата на кредитора, от които основно е правото му на предсрочна изискуемост, възникващо при неизпълнение на задължението на потребителя да плаща в срок дължимите вноски. Може да се подкрепи изводът, че при неизпълнение от потребителя на ДПК приложение ще намери нормата на чл. 71 ЗЗД, а не чл. 432 ТЗ. Би била полезна малко повече аргументация по този въпрос, доколкото ДПК едновременно е и търговски. Като императивна или дистозитивна окачествявате нормата, която се формулира от чл. 71 ЗЗД?

Обстойно са разгледани спорните въпроси относно размера на вземането на кредитора при предсрочна изискуемост. В пълнота са изследвани и задълженията на кредитора. Уместно акцент е поставен върху задължението му да извърши оценка на кредитоспособността на потребителя с оглед да се предпази последният от свръхзадлъжнялост и неплатежоспособност. Много убедителен е изводът за необходимостта от въвеждане на това задължение за кредиторите независимо от размера на кредита.

В глава пета докт. Стоянова разглежда последиците от неизпълнението на договорните задължения. Така например, много добре е изяснено задължението на потребителя да плаща договорените лихви, такси, комисиони и други разходи, свързани с кредита.

Шеста глава е посветена на специалните основания за недействителност (нищожност) на ДПК. Освен проявлението на класическите основания за нищожност, върху съдбата на договора влияят и специални основания като липсата на посочен общ размер на кредита и условия за усвояването му, липсата на договорен лихвен процент по кредита и условия за прилагането и изменението му, липсата на информация за правата на потребителя и други, които са обстойно разгледани.

Така например, много интересен и като цяло - заслужаващ подкрепа - е анализът, посветен на заобикалянето на закона като основание за нищожност по чл. 21, ал. 1 ЗПК. Много убедителни са случаите, изведени от авторката, при които е налице заобикаляне на изискванията на ЗПК.

Относно заобикалянето на закона като основание за нищожност по чл. 21, ал. 1 ЗПК е интересен следният, останал неизяснен, въпрос: Какъв би бил ефектът спрямо ДПК, ако не съществува коментиранията разпоредба, доколкото това основание е уредено в чл. 26, ал. 1 ЗЗД? Оттук следва и друг въпрос: Има ли различен смисъл принципът на чл. 26, ал. 4 ЗЗД, установен за частичната недействителност, спрямо ДПК? Все пак, бихме ли могли да се натъкнем на пълна недействителност в хипотези на (на пръв поглед) частична недействителност като установената по чл. 21, ал. 1 ЗПК?

Заключението на дисертацията съдържа обобщаване на резултатите от проведеното изследване и систематизирани предложения *de lege ferenda*. Авторефератът отразява адекватно съдържанието на дисертационния труд, като предоставя и другата обичайно изисквана информация относно процедурата по защита.

3.3. По използваната методология

В изследването си докт. Стоянова борави с множество научни методи. Наред с метода на индукцията и дедукцията, широко е използван историческият и сравнителноправният метод.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Приносите са резултат от задълбочените правни познания на докт. Стоянова, комбинирани с нейните способности за самостоятелни научни изследвания. В допълнение, дисертацията съдържа уместни и аргументирани предложения *de lege ferenda*.

Основните научни и/или научно-приложни приноси в дисертационния труд са:

- той е първият монографичен труд по ДПК;
- аргументира се обстойно ДПК като самостоятелен потребителски договор, очертани са специфичните за него белези;
- съпоставят се българските и европейски правни разрешения;
- анализира се правната фигура на свързаните договори, аргументира се, че тя не намира приложение към ДПК;
- правят се нужните съотношения и разграничения между уредбата на ЗПК и тази на ЗПФУР и ЗЗП.

5. Критични бележки и препоръки

Те в никакъв случай не омаловажават постигнатите от докт. Стоянова много добри академични резултати. Рецензията на дисертационен труд е съчинение, което сериозно допринася за развитието на потребителското ни право. Можем да кажем, че с него е измината крачка към оформянето му като отрасъл на българското право, който има своите специфични черти.

5.1. По това дали ДПК е търговски или потребителски, не ми се струва убедително съответното прилагането на мотиви от ТР № 3 от 23.02.2022 г. по тълк.д. № 3/2019 г. на ОСГТК на ВКС по повод разрешението на въпроса дали едно дело е гражданско или търговско. Може

ли потребител да бъде недееспособно физическо лице? Не виждам пречка по арг. от чл. 9, ал. 2 ЗПК, но обратно се твърди в дисертацията.

5.2. Неясно формулирани са изводите относно отговорността на поръчителя на с. 240, особено в изречение второ. Вместо *отговорността на потребителя* не трябва ли да се разбира *отговорността на поръчителя*?

5.3. Ако се върнем на въпросите на нищожността на ДПК, добре е относно класическите основания за нищожност да се използва повече литература, особено достъпната българска. Така биха могли да се направят по-обща теоретични изводи, които надхвърлят тематиката на дисертационния труд. Така например, с оглед на нищожността поради противоречие със закона, в ЗПК намира приложение тезата, която отрежда на това основание за нищожност по-широк обхват. Тя споделя, че не само противоречие между съдържанието на договора и отделна императивна законова разпоредба води до нищожност, а и разминаване между начина на сключване на договора и императивно законово изискване – арг. от изискването на чл. 10, ал. 1 и 3 ЗПК.

5.4. Внимателно да се проследят измененията и допълненията в ЗПК – някои не са отразени. Например чл. 4, ал. 1, т. 14 е отменена.

5.5. Бих си позволил няколко общи препоръки относно езика и стила на научното изследване, макар по принцип трудът да е написан на стегнат, разбираем и ясен за читателя език. Едната е за избягване на паразитни думи/изрази, навлезли в юридическия език, като например *а именно*. Другата препоръка е по повод избягването на тавтологии - често срещани в дисертацията като например *договорените по договора, определена по определен начин*, абзац предпоследен на с. 249. Третата препоръка е съобразяването с правописа на пълен/кратък член. Четвъртата препоръка е относно правописа на термина *комисиона*, а не *комисионна* (вж. в Корективен речник на чуждите думи в българския език на <http://dictcorrect.com/>; като и на <https://kaksepishe.com/komisiona-komisionna/>; или пък на <https://ibl.bas.bg/ezikovispravki/search?q=%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0>).

6. По публикуваните статии

Шест от статиите, приложени изцяло и съгласно списъка, са по въпросите на дисертационното съчинение. Публикувани са в сборници от научни форуми, от национален и международен мащаб, откриват се в Националния референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране на НАЦИД, макар и този критерий да не е приложим в настоящата процедура.

За размера на дължимата държавна такса при иск за прогласяване на нищожност на клаузи от договор за потребителски кредит. – В: Сборник с доклади от VII национална конференция на докторантите в областта на правните науки. София: ИДП – БАН, 2017, с. 198-203, ISSN 2603-3011.

Дължима ли е възнаградителна лихва върху непадежирани вноски при настъпила предсрочна изискуемост на кредита и действителна ли е такава клауза в договор за потребителски кредит. – В: Сборник с доклади от VIII национална конференция на докторантите в областта на правните науки. София: ИДП – БАН, 2018, с. 218-226, ISSN 2603-3011.

Видове такси и комисионни, събирани от банките при сключен договор за потребителски кредит. – В: Сборник с доклади от национална конференция „Актуални правни предизвикателства в икономиката“. Варна: ИУ – Варна, 2019, с. 209-219, ISSN 2603-5073.

Момент на изискуемост на падежирани и непадежирани вноски по договор за потребителски кредит. – В: Сборник с доклади от IX национална конференция на докторантите в областта на правните науки. София: ИДП – БАН, 2020, с. 89-98. ISSN 2603-3011.

Правно значение на оценката на кредитоспособността на потребителя. – В: Сборник с материали от Втори интердисциплинарен докторантски форум. София: ЦО – БАН, 2019, с. 66.

Отграничение на договора за потребителски кредит от договора за банков кредит. – В: Сборник с доклади от Втора национална научна конференция „Правото и бизнесът в съвременното общество“. Варна: ИУ – Варна, 2019, с. 391-397, ISSN 2603-5073.

Правно значение на методиката за определяне на лихвения процент при потребителските кредити. – В: Сборник с доклади от юбилейна международна научна конференция „Икономическа наука, образование и реална икономика: развитие и взаимодействие в дигиталната епоха“. Варна: ИУ – Варна, 2020, с. 330-340, ISBN 978-954-21-1040-8.

Изключение прави материал, който всъщност е само публикувано резюме на представен доклад (с оглед на представените ми материали):

Правно значение на оценката на кредитоспособността на потребителя. – В: Сборник с материали от Втори интердисциплинарен докторантски форум. София: ЦО – БАН, 2019, с. 66.

Дори и този материал да не се зачита за публикувана научна статия, остават 6 научни статии, публикувани по темата на дисертацията, чийто брой двойно надхвърля установения минимум.

7. Заключение

Представеният за публична защита дисертационен труд на тема „Договорът за потребителски кредит“ напълно отговаря на изискванията, уредени в чл. 6, ал. 3 ЗРАСРБ, чл. 27 ППЗРАСРБ и чл. 42, ал. 2 ПУРПИ. Той съдържа резултати, които представляват оригинален принос в науката и същевременно показва, че кандидатът притежава задълбочени теоретични знания по специалността, както и способности за самостоятелни научни изследвания.

Давам своята положителна оценка по смисъла на чл. 10, ал. 1, изр. 2 ЗРАСРБ на защитавания труд, поради което убедено гласувам ЗА даване на ОНС „доктор“ на автора на дисертацията Петя Петкова Стоянова по докторската програма „Гражданско и семейно право“; професионално направление 3.6. „Право“.

Пловдив, 5.04.2023 г.

С уважение:

(доц. д-р Ангел Шопов)